

УДК 63(091)

Дема Д.І.,

кандидат економічних наук, в.о. професора

Ніколаєва О.А.

аспірант

ІЗ ІСТОРІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ.

В даній статті розглядається історія оподаткування землі в Україні. Податок на землю був і залишається одним із основних податків протягом всієї історії країни. На сучасному етапі земля оподатковується єдиним (фіксованим) податком. Автори пропонують оподатковувати землю, виходячи з її ринкової вартості.

З давніх часів земля була об'єктом оподаткування.

Переваги земельного податку витікають з тих особливостей, якими наділена земля, і з її значення в економічному і політичному житті.

Справедливо сказано, що земля є власністю за перевагою і з нею пов'язується володіння певними політичними правами. Як відомо, землі притаманна властивість дорожчати. З фіскальної точки зору земля вказує на платоспроможність її власника. За загальним правилом для всіх податків, поземельний податок повинен лягати на чистий дохід з землі. Оцінити дохід від земельної власності набагато легше, ніж будь-який інший вид доходу.

Способи визначення доходу з землі в різний час і в різних країнах були різноманітними. Найстаріший спосіб полягав у вимірюванні землі і оподаткуванні її кількості по : югерам - в Римі, хайдам - в Англії, гуфам - в Германії, сохам - на Русі. Але вже на доволі ранньому етапі цивілізації із-за несправедливості оподаткування землі за її кількістю, цей спосіб змінюють : землі розподіляють за їх родючістю. Так, в стародавній Русі розрізнялась

соха "доброї" і соха "худої" землі. Іншим способом, ще більш поширеним, була десятина, тобто стягнення податку в розмірі 1/10 валового доходу з землі.

З розвитком системи оподаткування з'явилися більш досконалі способи і прийоми, в основу яких було покладено визначення чистого доходу з землі через її кадастрову оцінку.

Вже до часів Івана III належить найстаріша переписна окладна книга Вотської п'ятини Новгородської області з детальним описом усіх погостів. Опис земель має важливе значення, оскільки на Русі ще в період татаро-монгольського іга з'явилася і застосовувалась посошна подать.

Для визначення розміру податків слугував "сошний лист". Він передбачав вимірювання земельних площ, в тому числі забудованих дворами в містах, переведення одержаних даних в умовні податні одиниці "сохи" і визначення на цій основі податків.

З переходом в кінці XVII ст. (1679 р.) від поземельної системи податків до подвірної, посошна подать втрачає своє значення і в

правління Петра I на зміну їй приходив подушний податок.

При запровадженні подушного податку було допущено несправедливість: поміщицькі селяни, крім податку, платили ще й оброк своїм поміщикам, а державні селяни платили лише подушну подать. Для скасування цієї нерівності і було запроваджено в 1724 році оброчну подать з державних селян.

Визначення об'єкта оподаткування оброчною податтю на більш пізньому етапі її існування проводилося на основі кадастру таким чином. Кадастрові заони перш за все проводили визначення площ земель, місцевих розбіжностей ґрунтів за назвою, якості, основним вирощуванням культурами і середньої врожайності з кожного виду ґрунту.

Складалася таблиця середньої врожайності зерна, сіна, соломи з десятини кожного виду ґрунту для губернії і визначався валовий доход, з якого вилучалися витрати виробництва і одержували чистий доход з десятини орних, сінокошних і городних земель.

У 1859 році з метою спростити прийоми кадастрової оцінки і встановити такі ставки оброчної податі, які б могли слугувати для визначення капітальної вартості земель на випадок їх продажу селянам у власність було видано нову інструкцію для оцінки казенної землі. Головна відмінність полягала в тому, що розрахунок оціночного доходу землі проводився за врожаєм жита, який приймався за валовий доход з поля. І з валового доходу виключалися на покриття

затрат по обробітку від 25 до 40 відсотків доходу, зважаючи на якості ґрунту і витрати на вивезення добрив. В оброчну плату спочатку передбачалося відраховувати 1/4 цього оціночного доходу, але ця частка була збільшена до 1/3.

Застосування кадастру було корисним і для держави, і для землевласника. З одного боку, з його допомогою можна було встановити більш-менш рівномірний поземельний податок. З іншого - кадастр не заважав власникам землі покращувати культуру землеробства з метою збільшення їх доходу. На початку ХХ ст. в фінансовій науці було прийняте визначення кадастра як "сукупності всіх заходів, що служать точному визначенню об'єкта, тобто чистого доходу з землі"⁹.

З 1863 року міське населення замість подушного податку почало платити податок з міських будівель, а селяни продовжували платити оброк за користування землею.

У 1875 році в бюджеті з'являється новий "державний поземельний" податок. Обкладанню цим податком підлягали всі землі, окрім казенних. Сума податку з кожної губернії і області визначалась множенням загального числа десятин землі, що підлягала оподаткуванню, на середню по губернії (області) ставку податку з десятини зручної землі і лісу. Ставка податку коливалась від 1/4 копійки до 17 копійок з десятини.

Після жовтневої революції, в період нової економічної політики на зміну натуральним податкам і зборам (введенням ВЦВК на початку

1921 року) знову приходять грошові податки. Так, в 1923 році "на населення, що займається сільськогосподарським промислом, а також на колективні і радянські господарства" встановлено єдиний сільськогосподарський податок замість: продовольчого, трудгужового, подвірної - грошового, загальногромадянського та деяких місцевих податків. При визначенні розміру податку враховувались кількість ріллі та сінокосу (у переведенні на ріллю) на члена сім'ї, врожайність хлібів і трав, кількість робочої та продуктивної худоби.

В залежності від розміру господарства і його платоспроможності встановлювалися : а) 9 груп господарств за кількістю орно-сінокосної землі з розрахунку на члена сім'ї в господарстві в цілому; б) 4 групи господарств за кількістю голів худоби в господарстві в переведенні на велику рогату худобу; в) 11 розрядів урожайності, починаючи з 25 пудів з десятини.

Єдиний сільськогосподарський податок був земельним податком, оскільки і худобу прирівнювали до ріллі в співвідношенні : одна голова робочої худоби дорівнювала 0,8 десятини ріллі. Певною мірою величина цього податку залежала від якості ґрунту, оскільки враховувалась урожайність хлібів і трав. Введення цього податку призвело до скорочення заможних господарств, і він не стимулював підвищення ефективності праці.

Весь подальший розвиток оподаткування землі в Україні не приніс їй лаврів в цій області. В основному застосовувалося

оподаткування земельних ресурсів за твердими ставками за кількістю землі.

Після проголошення незалежності України Законом України "Про плату за землю"(1992 р.) було визначено новий порядок плати за використання земельних ресурсів. Відповідно до вищезазначеного закону використання землі в Україні є платним, і підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру.

Плату за землю в Україні було встановлено за одиницю площі в залежності від родючості ґрунту та місця знаходження ділянки. Також цим законом передбачено пільги для деяких категорій платників податку. Зокрема, від сплати податку за землю звільнюються заповідники і регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, господарства науково-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю, органи державної влади та інші. Не справляється плата за сільськогосподарські угіддя зон радіоактивно забруднених територій і хімічно забруднені сільськогосподарські угіддя.

Практика обчислення та сплати цього платежу підтвердила наявність певних недоліків і суттєвих проблем, які слід було враховувати, виправляти і вирішувати. Зокрема, вищезазначеним законом визначена диференціація ставок плати за землі сільськогосподарського призначення тільки по областях. Далі згідно з прийнятим механізмом обласні ради диференціюють ставки

за групами ґрунтів. При цьому абсолютно не враховувалось місце знаходження ділянки відносно ринків збуту продукції. Такий порядок обчислення плати за землю ставив господарюючі суб'єкти далеко не в однакові умови з огляду на цю обставину.

Інше важливе питання полягає в тому, щоб зменшити втрати бюджету через надання економічно необґрунтованих пільг юридичним і фізичним особам

З метою вирішення цих та інших питань, а передусім прагнули спростити виконання завдання податковими службами щодо залучення коштів до бюджету, в Україні запроваджується єдиний (фіксований) податок для сільськогосподарських товаровиробників. Знайомлячись з новим податком після короткого екскурсу в історію оподаткування землі в нашій країні (особливо в період НЕПу), в черговий раз впевнюємося в тому, що нове - це добре забуте старе.

Як і в 1923 році, зараз на зміну декільком податкам і зборам, що сплачували сільськогосподарські товаровиробники, прийшов один податок, і він за своїм змістом є земельним. Крім того, держава погодилася на бартер, тобто на можливість сплати податку сільськогосподарською продукцією, а не тільки грошима.

Об'єктом оподаткування єдиним податком є площа ріллі або площа порівняної ріллі, переданої сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданої йому у користування. Ставка податку з 1 га

сільськогосподарських угідь устанавлюється у відсотках до їх грошової оцінки виходячи з кадастрової вартості ріллі у конкретній місцевості та визначеної Кабінетом Міністрів ціни на пшеницю.

При обчисленні єдиного (фіксованого) податку не враховується розмір, фінансова стабільність та платоспроможність господарств. Тобто держава в черговий раз засвідчує своє ставлення до сільськогосподарського товаровиробника. Нехтування селянами - історична вада слав'янських владарів. І в минулому, і особливо сьогодні вони виходять з сумнозвісного вислову П.А.Столипіна: "Народ темен, пользы своей не разумеет, а потому следует улучшать его быт, не спрашивая его о том мнение"⁷.

На нашу думку, запропонована система оподаткування сільськогосподарських товаровиробників значно збільшить рівень втручання посадових осіб у діяльність сільгоспідприємств, оскільки саме уряд України визначатиме вартість землі. А враховуючи те, що ринку землі практично не існує, це призведе до додаткових можливостей для зловживання. Знову роль сільського господарства буде зведено до донорства економіки країни.

Альтернативою існуючій системі оподаткування землі може стати система, побудована на прикладі оподаткування ринкової вартості землі. Плата за землі сільськогосподарського призначення повинна враховувати

“попит” і “пропозицію”, а не якість ґрунтів.

Нині, коли відбуваються радикальні перетворення в аграрному секторі, йде пошук оптимальної системи земельного оподаткування, важливо уважно

поставитись до історичного досвіду нашої країни в цій галузі, щоб мінімізувати помилки і зробити перехід до нових суспільно-економічних відносин менш болісним.

Література

1. Берлач А.І. Нове в оподаткуванні АПК : яким йому бути.// Фінанси України.- 1998.- №12.- С.81- 87.
2. Гуров П. Декрет о едином сельскохозяйственном налоге. В вопросах и ответах.- М.: Новая деревня, 1923 г.- 40 с.
3. Зайролла Дюсенбеков. Механизм земельных отношений и механизмы перехода к платному землепользованию.// Международный сельскохозяйственный журнал.- 1998.- №1.- С.11- 14.
4. Зенец Н. Земельный налог в сельском зозайстве.// Вопросы экономики.- 1997.- №8.- С.125- 135.
5. Катаева Л.Ф. Основы налоговой системы : Учеб. пособие.- Ульяновск., 1996.-96 с.
6. Мельник В.М. До питання про податки.// Фінанси України.- 1996.- №10.- С.93- 98.
7. Милосердов В.В. Земельные отношения в России. // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 1998.- № 12.- С. 11- 14.
8. Налоги : Учеб. пособие для студ. вузов / Д.Г. Черник , М.Ю. Алексеев, Н.А. Брусиловская и др.; 3 изд.- М.: Финансы и статистика, 1997.- 688 с.
9. Пушкарёва В.М. История финансовой мысли и политики налогов : Учеб. пособие.- М.: ИНФРА; 1996.- 192 с.
10. Черник Д.Г. Налоги в рыночной экономике / Н.Д.Эриашвили (гл.ред.).- М.: Финансы, ЮНИТИ , 1997.- 383 с.
11. Чуприна О. Справляння плати за землю.// Вісн. подат. служби України.- 1998.- №2.- С.34- 35.
12. Юровский Б.С., Портянко А.А. Плата за землю : Справоч. пособие.- Х., 1998.- 52 с. : табл.- (Библиотека бухгалтера / ООО Центр экономических исследований и управленческого консультирования “Консультант”, 1998, №29 (1061).